

ΜΙΚΡΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

FILM MUSIC

Kathryn Kalinak

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Έφη
Μακροπούλου

fagotto books

Kathryn Kalinak

Μετάφραση: Έφη Μακροπούλου

FILM MUSIC

ΜΙΚΡΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

fagotto books

Kathryn Kalinak

**Film Music – Μικρή εισαγωγή
στην κινηματογραφική μουσική**

Τίτλος πρωτότυπου (στην αγγλική γλώσσα):
Film Music, A Very Short Introduction
Copyright © 2010 Oxford University Press Inc.

Copyright για την ελληνική έκδοση:
© Δεκέμβριος 2022, Fagottobooks,
Νίκος Θερμός & ΣΙΑ ΙΚΕ
Μετάφραση: Έφη Μακροπούλου
Επιμέλεια κειμένου: Βαρβάρα Καρζή
Σχεδιασμός: Ξενοφώντας Σακελλαρίου

ISBN: 978-960-6685-97-2

Fagottobooks

Κεντρικό: Βαλτετσίου 15, 10680 Αθήνα
Τηλ.: 210-3645147, Fax: 210-3645149
Υποκατάστημα: Ζακύνθου 7, 311 00 Λευκάδα
Τηλ./Fax: 26450-21095
e-mail: info@fagottobooks.gr
www.fagottobooks.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	9
Τι κάνει η κινηματογραφική μουσική;	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	21
Πώς λειτουργεί η κινηματογραφική μουσική;	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	39
Γιατί λειτουργεί η κινηματογραφική μουσική;	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	51
Η ιστορία της κινηματογραφικής μουσικής I: 1895-1927	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	77
Η ιστορία της κινηματογραφικής μουσικής II: 1927-1960	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	105
Η ιστορία της κινηματογραφικής μουσικής III: 1960-σήμερα	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	133
Συνθέτες και η τέχνη τους	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	166
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	169
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΑΝΑΓΝΩΣΗ	174
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΤΑΙΝΙΕΣ	181
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	186

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ορισμός της κινηματογραφικής μουσικής περιλαμβάνει είτε τη σύνθεση πρωτότυπης μουσικής είτε τη μουσική που έχει ειδικά επιλεγθεί για τη συνοδεία της κινούμενης εικόνας του κινηματογράφου (motion pictures). Ως πρακτική είναι τόσο παλιά όσο και ο ίδιος ο κινηματογράφος – οι πρώτες εικόνες που προβλήθηκαν σε διάφορους τόπους ανά την υφήλιο είτε αναπαρίσταναν μια μουσική εκτέλεση είτε συνοδεύονταν ζωντανά από μουσική. Ακόμη και στις περιπτώσεις που η συνοδεία δεν είχε την πρόθεση αρχικά να ακολουθήσει κινούμενες εικόνες, σύντομα λειτούργησε με αυτόν τον τρόπο. Η κινηματογραφική μουσική μπορεί να είναι ζωντανή ή ηχογραφημένη, πρωτότυπη σύνθεση ή μείξη από υπάρχουσες μουσικές, να έχει διεξοδική ενορχήστρωση ή να στηρίζεται στον αυτοσχεδιασμό. Λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με την εποχή και την κουλτούρα αλλά ακόμη και μέσα στο ίδιο πολιτισμικό πλαίσιο. Σε όλες τις περιπτώσεις, όμως, είναι χαρακτηριστική η δύναμη που έχει να προσδιορίζει τις έννοιες και να εκφράζει το συναίσθημα: η κινηματογραφική μουσική καθοδηγεί την αντίδρασή μας στις εικόνες και μας συνδέει με αυτές.

Αυτή η σύντομη παρουσίαση έχει ως στόχο να προσφέρει στον αναγνώστη μια σαφή, προσιτή και συναρπαστική επισκόπηση της κινηματογραφικής μουσικής από την πρακτική (τι κάνει και πώς λειτουργεί) ως τη θεωρητική σκοπιά (γιατί λειτουργεί με αυτό τον τρόπο), και από την ιστορική (η κινηματογραφική μουσική ως πρακτική στο πέρασμα του χρόνου) ως την πιο προσωπική σκοπιά (πώς προσέγγισαν την κινηματογραφική μουσική συγκεκριμένοι δημιουργοί). Αν και υπάρχουν αναφορές σε μουσικούς όρους, το βιβλίο αυτό δεν είναι ένα εξειδικευμένο εγχειρίδιο μουσικής και απευθύνεται σε όλους, ακόμη και σε αναγνώστες χωρίς μουσικές γνώσεις.

Εκδοτική Σημείωση: Όλες οι υποσημειώσεις είναι της μεταφράστριας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΙ ΚΑΝΕΙ Η ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ;

Τι κάνει η κινηματογραφική μουσική; Δεδομένου ότι η πλειονότητα των θεατών δεν της δίνει καμία σημασία, γιατί είναι σημαντική; Θα ήθελα να προσπαθήσω να απαντήσω σε αυτές τις ερωτήσεις εξετάζοντας την κινηματογραφική μουσική στην πράξη, αναλύοντας πώς λειτουργεί η μουσική σε μια σκηνή η οποία είναι πιθανότατα γνωστή στους περισσότερους αναγνώστες: η σκηνή του βασανιστηρίου από την ταινία του Quentin Tarantino *Reservoir Dogs* (1992). Στη σκηνή αυτή ακούγεται το τραγούδι «Stuck in the Middle With You».

Η κινηματογραφική μουσική –είτε πρόκειται για δημοφιλές τραγούδι, είτε για αυτοσχεδιαστική συνοδεία, είτε για πρωτότυπη σύνθεση– μπορεί να λειτουργήσει ποικιλοτρόπως. Μπορεί να καθορίσει τον χώρο, προσδιορίζοντας έναν συγκεκριμένο χρόνο και τόπο. Μπορεί να πλάσει μια διάθεση και να δημιουργήσει μια ατμόσφαιρα. Μπορεί να εστιάσει την προσοχή σε στοιχεία εντός κι εκτός οθόνης, αποσαφηνίζοντας έτσι λεπτομέρειες της πλοκής και της αφηγηματικής ροής. Μπορεί να ενισχύσει ή να προδιαγράψει την αφηγηματική εξέλιξη και να συνεισφέρει στον τρόπο που εμείς ανταποκρινόμαστε σε αυτήν. Μπορεί να διευκρινίσει τα κίνητρα των χαρακτήρων και να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τι σκέφτονται. Μπορεί να συνεισφέρει στη δημιουργία συναισθημάτων, συναισθήματα που κάποιες φορές αδρά μόνο απεικονίζονται στην οθόνη και

αφορούν τόσο τους κινηματογραφικούς χαρακτήρες όσο και εμάς τους θεατές. Η κινηματογραφική μουσική μπορεί να ενοποιήσει μια σειρά από εικόνες που από μόνες τους στέκουν ανεξάρτητα και να τους προσδώσει έναν ρυθμό όπως εκτυλίσσονται. Και τη στιγμή που επιτελεί όλες αυτές τις λειτουργίες, ενισχύει την προσήλωσή μας στην ταινία, καθώς αποσπά την προσοχή μας από τις τεχνικές παραμέτρους – τη συρραφή, δηλαδή, μιας αλληλουχίας διαστιάσεων, εντυπωσιακών, ενίοτε ασπρόμαυρων ή και βουβών, εικόνων. Φυσικά, η κινηματογραφική μουσική δεν τα κάνει όλα αυτά την ίδια στιγμή απαραίτητως. Όμως η μουσική είναι τόσο χρήσιμη, ακριβώς, επειδή μπορεί να κάνει ταυτόχρονα τόσο πολλά.

Οι δυνατότητες της κινηματογραφικής μουσικής

Ας δούμε, για παράδειγμα, το τραγούδι «Stuck in the Middle With You» που ακούγεται εκκωφαντικά από ένα επί σκηνής ραδιόφωνο και συνοδεύει το βασανιστήριο ενός ένστολου αστυνομικού, ο οποίος βρίσκεται στο έλεος ενός ψυχωτικού εγκληματία με το όνομα κύριος Blonde. Όντας ένα εφηβικό χιτ της δεκαετίας του 1970 που ηχογραφήθηκε από τους Stealers Wheel για το προεφηβικό και εφηβικό ακροατήριο, το τραγούδι αυτό θεωρητικά δεν έχει τίποτα το αξιομνημόνευτο σε σχέση με τις ανάλογες πιασάρικες μελωδίες της εποχής. Παρ' όλα αυτά, στο *Reservoir Dogs* το τραγούδι καταδεικνύει τη δύναμη που μπορεί να έχει η μουσική, καθορίζοντας την αντίδρασή μας σε μια ταινία.

Μία από τις πρωταρχικές λειτουργίες της κινηματογραφικής μουσικής είναι η δημιουργία διάθεσης, είναι επομένως ένα δομικό στοιχείο του τρόπου αντίδρασης των θεατών. Μια σκηνή βασανιστηρίου αναμένεται να δημιουργήσει μεγάλη ένταση στο κοινό που αναγκάζεται να την παρακολουθήσει. Το ενδιαφέρον με το τραγούδι «Stuck in the Middle With You» έγκειται στη δύναμη που έχει όχι μόνο να αλλοιώσει την αναμενόμενη διάθεση αλλά και να

μας αποστασιοποιήσει από τη βία. Αυτά τα στοιχεία ακριβώς που το καθιστούν αθώο –η πρόσχαρη μελωδία του, τα συμβατικά ρυθμικά μοτίβα του, οι ξεπερασμένοι στίχοι του και η αναμενόμενη και απλοϊκή αρμονία του– έρχονται σε αντίθεση με τον ανατριχιαστικό χαρακτήρα της σκηνής, διώχνοντας την εγγενή ένταση της κατάστασης και αντικαθιστώντας τη με μια άβολη ειρωνεία. Η μουσική είναι στην πραγματικότητα τόσο σημαντική στη δημιουργία διάθεσης ώστε, όταν ο κύριος Blonde βγαίνει στιγμιαία έξω από την αποθήκη όπου λαμβάνουν χώρα τα βασανιστήρια και το τραγούδι σταματά να ακούγεται, η διάθεση αλλάζει δραματικά. Ο Tarantino δεν είναι προφανώς ούτε ο πρώτος ούτε ο τελευταίος σκηνοθέτης που συνταιριάζει βίαιες εικόνες με ανούσια μουσική με στόχο την ειρωνεία: πρωτοπόρος αυτής της πρακτικής είναι ο Stanley Kubrick στην ταινία *A Clockwork Orange* (1971),¹ όπου το «Singing in the Rain» συνοδεύει έναν ωμό φόνο. Στην πραγματικότητα, είναι κοινός τόπος η συνοδεία βίας με ελαφριά μουσική, γεγονός που οδήγησε τους *New York Times* να σχολιάσουν το 1994 αυτή την πρακτική με ένα άρθρο που τιτλοφορείτο «Αν έχει ζωντανό ρυθμό, μπορείς να βασανίσεις με αυτόν». Το ταίριασμα της βίας με την εφηβική μουσική παραμένει στο *Reservoir Dogs*, παρ' όλα αυτά, εξαιρετικά αποτελεσματικό.

Τα τραγούδια που αναγνωρίζει το κοινό είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά στη δημιουργία συγκεκριμένης ατμόσφαιρας. Μην ξεχνάμε ότι ο κύριος Blonde μας έχει ήδη προϊδεάσει για αυτά που πρέπει να γνωρίζουμε για το τραγούδι –«Έχεις ακούσει ποτέ τον σουπερ ήχο του K-Billy από τη δεκαετία του 1970;»–, ενώ ο ντι τζέι προλογίζει το τραγούδι ως «έναν αγαπημένο ποπ εφηβικό σκοπό σε στιλ Bob Dylan». Λίγοι από εμάς μπορεί να θυμούνται τη δεκαετία του 1970, αλλά στην περίπτωση που τη θυμόμαστε αναπόφευκτα ενεργοποιούνται κάποιοι συσχετισμοί: η βαριεστημάρα της

1 Στην Ελλάδα προβλήθηκε με τον τίτλο *Το Κουρδιστό Πορτοκάλι*.

γενιάς του «εγώ»,² η ρηχότητά της, η απάθειά της. Για τους θεατές που μπορούν να ανακαλέσουν αυτούς τους συνειρμούς, ενισχύεται ο ξεπερασμένος χαρακτήρας του τραγουδιού και η ειρωνεία που παράγεται από τον ανησυχητικό συνδυασμό του τετριμμένου και του τρομαχτικού γίνεται πιο έντονη. Οι πρώτοι στίχοι του τραγουδιού λένε:

*Λοιπόν, δεν γνωρίζω γιατί ήρθα εδώ απόψε,
Έχω την αίσθηση ότι κάτι δεν πάει καλά*

Η πρώτη στροφή συνεχίζει, με τους επόμενους στίχους να τελειώνουν με τις λέξεις «καρέκλα» και «σκαλοπάτια», που κάνουν ρίμα στα αγγλικά, τοποθετώντας έτσι δύο καθημερινές λέξεις δίπλα σε ρήματα που δημιουργούν άγχος, όπως το «τρομάζω» και το «πέφτω». ³ Η ομοιοκαταληξία διακόπτεται απότομα στο τέλος της στροφής με το ρεφρέν να εντυπώνεται στη μνήμη:

*Κλόουν στα αριστερά μου,
τζόκερ στα δεξιά μου και να 'μαι εγώ,
κάπου στη μέση, κολλημένος μαζί σου*

Οι στίχοι –που τους ακούν παράλληλα οι θεατές και οι κινηματογραφικοί χαρακτήρες– προσθέτουν μια άλλη διάσταση. Στη σκηνή παρευρίσκεται και ο κύριος Orange, ένας πληγωμένος μουσικός

2 The «me» generation ονομάστηκε έτσι από τον συγγραφέα Tom Wolfe για να περιγράψει την άνοδο μιας κουλτούρας ναρκισσισμού από τους Baby Boomers (όρος που αναφέρεται στη γενιά 1946-1964, εποχή που σημειώθηκε μεγάλη αύξηση των γεννήσεων).

3 Η στροφή στα αγγλικά είναι *Well I don't know why I came here tonight / I've got the feeling that something ain't right / I'm so scared in case I fall off my chair / And I'm wondering how I'll get down the stairs.*

αστυνομικός που παριστάνει το μέλος μιας εγκληματικής συμμορίας, σακατεμένος από ένα θανατηφόρο τραύμα αλλά ακόμη ζωντανός και οπλισμένος. Αν και παρών, ο κύριος Orange δεν αποτελεί κεντρικό σημείο της αφήγησης και τον βλέπουμε μόνο στο βάθος μερικών πλάνων. Είναι ενδιαφέρον πώς οι στίχοι του τραγουδιού μάς ωθούν να προσέξουμε τον κύριο Orange. Πράγματι «κάτι δεν πάει καλά» κι ο κύριος Orange βρίσκεται «κάπου στη μέση κολλημένος». Τώρα πια το τραγούδι δεν φαίνεται να αποτελεί μια απλή ειρωνική αντιπαράθεση προς τις εικόνες. Οι στίχοι εμπλουτίζουν την κατανόηση της πλοκής κατευθύνοντας την προσοχή μας σε μια περίπλοκη παράμετρο της σκηνής, στο ηθικό δίλημμα του κυρίου Orange: πρέπει να προδώσει την ταυτότητά του και να σώσει τον αστυνομικό ή να θυσιάσει τον αστυνομικό προς χάριν της μυστικής επιχείρησης και της σύλληψης όλης της συμμορίας; Ο Tarantino υποδηλώνει ότι και οι θεατές είναι επίσης «κολλημένοι»: «Είσαι κολλημένος εδώ και το σινεμά δεν πρόκειται να σε βοηθήσει. Κάθε λεπτό μετρά για τον αστυνομικό όπως μετρά και για σένα».

Το «Stuck in the Middle With You» καθοδηγεί την αντίδρασή μας δημιουργώντας ατμόσφαιρα· οι στίχοι του κατευθύνουν την προσοχή μας στον κύριο Orange ενώ ταυτόχρονα παρέχουν ένα καυστικό σχόλιο για τη θέση που έχουμε εμείς ως θεατές. Όμως το τραγούδι αυτό έχει πολλά ακόμη να μας πει. Η κινηματογραφική μουσική μάς προσφέρει μια διορατική ματιά στην ψυχολογία των χαρακτήρων. Μην ξεχνάμε ότι είναι ο ίδιος ο κύριος Blonde αυτός που ανοίγει το ραδιόφωνο για να συνοδεύσει χαρωπά τα αποκρουστικά βασανιστήριά του και στη συνέχεια αρχίζει να χορεύει. Θα ισχυριζόμαστε ότι είναι η μουσική που απεικονίζει με αποτροπιαστικό τρόπο τον ψυχωτικό σαδισμό του κυρίου Blonde, λειτουργώντας πιο αποτελεσματικά από τον διάλογο. Ο κύριος Blonde περιγράφει ως «διασκεδαστικό» τον βασανισμό ενός αστυνομικού, αλλά είναι η μουσική που απογειώνει την ψυχοπαθολογία του.

FILM MUSIC

ΜΙΚΡΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Σε αυτή την περιεκτική, σαφή και απόλυτα συναρπαστική επισκόπηση της κινηματογραφικής μουσικής, η Kathryn Kalinak, μία από τις εξέχουσες αυθεντίες σε αυτό το αντικείμενο, παρουσιάζει στους αναγνώστες σημαντικούς συνθέτες και μουσικά είδη αλλά και σύγχρονες θεωρητικές έννοιες για το πώς και το γιατί λειτουργεί η κινηματογραφική μουσική. Σε όλο το βιβλίο υιοθετεί μια παγκόσμια οπτική, εξετάζοντας την κινηματογραφική μουσική στην Ασία και στη Μέση Ανατολή, όπως και στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Σημαντικές συνεργασίες μεταξύ σκηνοθετών και συνθετών –για παράδειγμα, του Alfred Hitchcock με τον Bernard Herrmann, του Akira Kurosawa με τον Fumio Hayasaka, του Federico Fellini με τον Nino Rota– διερευνώνται εξονυχιστικά, το ίδιο και οι συχνά παραμελημένες πρακτικές της εποχής του βωβού κινηματογράφου. Όπως τονίζει η Kalinak, η κινηματογραφική μουσική μπορεί να κάνει πολλά πράγματα, από το να εδραιώσει μια διάθεση μέχρι να αποσαφηνίσει σημεία της πλοκής και να προκαλέσει συναισθήματα που γίνονται μόνο αμυδρά αντιληπτά μέσα από τις εικόνες. Το βιβλίο αυτό ρίχνει φως στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους η κινηματογραφική μουσική πετυχαίνει αυτές τις διεργασίες και ωθεί τους αναγνώστες να σκεφτούν λίγο πιο βαθιά και κριτικά την επόμενη φορά που θα καθίσουν σε μια σκοτεινή κινηματογραφική αίθουσα και η μουσική θα δυναμώσει ξαφνικά καθώς η δράση ξεδιπλώνεται στην οθόνη.

ISBN 978-960-6685-97-2

9 789606 685972

fagotto books

